

נפתלי שם טוב

הוראה מאלתרת - זו לא מילה גסה

אימפרוביזציה תאטרונית ככלי הוראה וכאופן ידיעה

Improvisational Teaching

Theatrical Improvisation as a Teaching Tool and a Mode of Knowing

Dr. Naphtaly Shem Tov

מחבר: ד"ר נפתלי שם טוב, המחלקה לספרות, אמנויות ולשון, האוניברסיטה הפתוחה;
בית ספר לחינוך והפקולטה לאמנויות, אוניברסיטת תל אביב

הוצאת הספרים של מכון מופ"ת:

עורכת ראשית: ד"ר יהודית שטיימן

עורכת אקדמית: ד"ר אריאלה גדרון

עורכת טקסט ולשון: דפנה בר-און

עורכת לשון אחראית: עדי רופא

עורכת גרפית ומעצבת העטיפה: אורית לידרמן

מחקר זה (מס' 101505) נתמך על-ידי קרן המחקר של האוניברסיטה הפתוחה.

עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות של כל חומר ששולב בספר ממקורות חיצוניים.
אנו מתנצלים על כל השמטה או טעות. אם יובאו אלה לידיעתנו, נפעל לתקן במהירות
הבאות.

תמונת העטיפה: Gettyimages

מסת"ב: 0-097-530-965-978

© כל הזכויות ליצירות שמורות ליוצרים ולאקו"ם

© כל הזכויות שמורות למכון מופ"ת, תשע"ה/2015

טל': 03-6901406 <http://www.mofet.macam.ac.il>

דפוס: אופסט טל בע"מ

ספר זה מוקדש באהבה רבה לורד רעייתי ולבנותיי היקרות שירה ואביגיל.
שרק נדע להמשיך לאלתר את הרפתקת חיינו.

תודות

תודה והערכה רבה לפרופ' שפרה שינמן מהפקולטה לחינוך באוניברסיטת חיפה, שבהנחייתה המסורה במסגרת הפוסט-דוקטורט נחשפתי לתפיסתה ולמחקריה על תאטרון חינוכי ולזיקות המורכבות שבין הוראה לתאטרון, כולל המושג אימפרוביזציה כאופן ידיעה. ללא ספק השפעתה של שפרה ניכרת לאורך הספר ועל כך תודתי הרבה.

ברצוני להודות לפרופ' דן אוריין, מורי ורבי, שמלווה אותי מאז תחילת דרכי באוניברסיטה כסטודנט לתאטרון קהילתי-חינוכי. גישתו התאורטית המעמיקה לצד חוכמה ונדיבות לב הן נכס נדיר במקומותינו.

אני מודה לפרופ' שולמית לב-אלג'ם ולפרופ' גד קינר על הייעוץ המקצועי ועל ההערות המועילות שעזרו לי לקדם ולפתח את המחקר.

אני מודה לאנשים שבזכותם הכרתי את עולם התאטרון בכלל ואת האימפרוביזציה בפרט. לבמאיות היקרות זמירה רון ועדה מירסקי, שנטעו בי את אהבת התאטרון כבר בראשית דרכי כנער במסגרת תאטרון לנוער במתנ"ס נוה אליעזר בתל אביב; לאמיר אוריין מ"תאטרון החדר" ששיטת "המעגל הפתוח" שלמדתי ממנו הייתה בסיס חשוב להתפתחותי המקצועית, והיא נוכחת לא מעט גם בספר זה; ולריבי פלדמסר-ירון, שבזכותה הכרתי למעשה את עקרונות האימפרוביזציה, התנסיתי בה ואף הבנתי כיצד יש להורות אותה לתלמידיי.

חלק לא מבוטל מחומרי הספר נולדו במסגרת הדרכתי הפדגוגית בין השנים 2006-2009 במכללת סמינר הקיבוצים בבית הספר לאמנויות המחול במסלול להוראת תאטרון-מחול. תודה מיוחדת למי שהיו שותפיי להדרכה רונן יצחקי ורינת גלילי ולכל שאר צוות ההוראה והנהלת בית הספר. אני מודה לכל הסטודנטיות והסטודנטים מסמינר הקיבוצים שהתנסותם המעמיקה, התלהבותם ומרצם היו המקור והבסיס להתהוותו של מחקר זה. כמו כן ברצוני להודות ליחידה להכשרה

להוראה בבית הספר לחינוך באוניברסיטת תל אביב, לסמדר מור שלמדתי ממנה רבות על חינוך לתאטרון, לראש היחידה ד"ר עפרה ענבר ולעפרה נוני-לבקוביץ, העוזרת המנהלית, ולפרחי ההוראה שחלק מהתנסותם המעשית מצאה דרכה לספר. תודה לד"ר דליה מרקוביץ שעבודת הדוקטורט שלה הייתה מקור מאיר עיניים במיוחד לפרק האחרון בספר. אני מודה לחברי היקר, הבמאי חיים טל, שחלק מסיפוריו נכנסו לספר. תודה לאברהם גפני, שההומור שלו ובדיחותיו שימשו אותי בהמחשת הסבריי התאורטיים.

אני מודה למכון מופ"ת על מענק הכתיבה ועל התמיכה שקיבלתי לאורך הדרך, לד"ר יהודית שטיימן ראש ההוצאה לאור ולד"ר אריאלה גדרון על הליווי המסור ועל המשוב החשוב במהלך הכתיבה. תודה לעורכות הלשון דפנה בר-און ועדי רופא על עבודתן המקצועית, ולאורית לידרמן על העיצוב הנאה של הספר ושל העטיפה.

ברצוני להודות לקרן אייסף על מלגת פוסט-דוקטורט שאפשרה פיתוח של המחקר. קרן אייסף ליוותה אותי החל מהתואר הראשון וברצוני להודות למנהליה הקודמים, גב' עפרה כוכבי-זיידמן ומר ציון רגב ולמנהלה הנוכחי מר תומר סמרקנדי.

המחלקה לספרות, אמנויות ולשון של האוניברסיטה הפתוחה היא כיום ביתי המקצועי וברצוני להודות לחברות ולחברים במחלקה על התמיכה ועל ההקשבה. אחרונים אך חביבים ביותר. תודה מעומק הלב להוריי היקרים נעמי ופואד שם טוב, שבזכות עבודתם הקשה ונחישותם הרבה הגעתי עד הלום, כמו כן חלק מתבונתם ומסיפוריהם מצאו דרכם לספר. תודה גם להורי רעייתי לאה ואיציק להב על העזרה האינסופית שקיבלתי מהם לאורך השנים ובעיקר בזמן כתיבת הספר.

תוכן העניינים

7	מבוא
7	איך גיליתי את האימפרוביזציה?
9	הרעיון המרכזי ופרקי הספר
12	על אלתור בקריאה ועל טקסטים במסגרות
13	פרק 1 "והייתה התורה שבפה מתוקה כמו טעם של דבש": ידע והוראה
16	בין אינטליגנציה לאינטלקט: בין ידע עיוני לידע מעשי
22	מהמכונה של דקרט ועד פטישו של היידגר: הקשר היסטורי-פילוסופי
28	"אסתטיקה זה לא רק קישוט": ידיעה אסתטית-תאטרונת
55	פרק 2 "ללמוד תוך כדי תנועה": רפלקציה, אינטואיציה ואימפרוביזציה
61	"ידיים מלוכלכות או חגיגות": רפלקציה ופרקסיס (praxis)
65	מהי רפלקציה?
67	"העתק/הדבק": ידיעה בפעולה (knowing-in-action)
71	רפלקציה בפעולה (reflection-in-action) ואימפרוביזציה
80	אוטומטיות, אינטואיציה ורפלקציה
94	אימפרוביזציה כתנועה אינטואיטיבית-רפלקטיבית
96	סיכום
99	פרק 3 מרגע לרגע: אימפרוביזציה בהיסטוריה, בתאוריה ובפרקטיקה
100	אלה תולדות: היסטוריה מקוצרת של האימפרוביזציה
105	אימפרוביזציה בהכשרת השחקן ועיצוב דמות לקראת מופע
120	אימפרוביזציה במופע: מהקומדיה דה לארטה ועד "של מי השורה הזאת?"
135	מהי אימפרוביזציה? מאפיינים, הגדרות והנחיות מעשיות
138	מהי אימפרוביזציה? ספונטניות, יצירתיות ואחריות

159.....	פרק 4 הוראה מאלתרת בפעולה: סיפורי הוראה
160.....	הוראה מאלתרת במחקר: בין תבנית לאימפרוביזציה
172.....	הוראה מאלתרת כפרקטיקה: סיפורי הוראה
177.....	"לקנח אף": משחק (playing) והוראה מאלתרת
183.....	דמות ה"מנהלת" במצבי משבר: מורה כתפקיד/מורה כדמות
	"ספגטי במים רותחים": המטפורה המילולית ככלי להוראה מאלתרת
190.....	בתנועה ובגוף.....
203.....	"ריטואל האש - דרמה חברתית בכיתה": הוראה מאלתרת במצבי סיכון
211.....	סיפורים קצרים של הוראה מאלתרת
217.....	פרק 5 הוראה מאלתרת בשיח הביקורתי בחינוך
218.....	המורה כסוכן חברתי: בין שעתוק להתנגדות
229.....	דיאלוג והוראה מאלתרת
244.....	בית ספר קדמה: "הסחרחה הפדגוגית" כהוראה מאלתרת-ביקורתית
249.....	אפילוג
253.....	מקורות

איך גיליתי את האימפרוביזציה?

עשיתי את צעדי הראשונים בעולם התאטרון כנער צעיר בקבוצת תאטרון קהילתי לנוער, בהדרכתן של זמירה רון ועדה מירסקי, במתנ"ס נווה אליעזר בשכונת כפר שלם שבדרומה של תל אביב. שם נחשפתי לראשונה לאימפרוביזציה כאחת הטכניקות המרכזיות ללימוד משחק (acting). בדרך כלל מדובר במעין אלתור, שבו המשתתפים ממציאים תוך כדי משחקם את העלילה והיחסים הדרמטיים, לעתים עם נתונים ראשוניים שהמנחה מקנה מראש, כגון זמן ומקום ההתרחשות (תור לאוטובוס) או נתון ראשוני על הדמויות, כמו גיל או תכונת אופי (ילד שובב והורה קפדן).

כנער אהבתי מאוד תרגילי אימפרוביזציה, ומניסיוני כמורה בתיכון וכבמאי של תאטרון קהילתי אלו אכן תרגילים אהודים בקרב שחקנים חובבים. האימפרוביזציה העניקה לי הזדמנות להביא לידי ביטוי מחשבות, חוויות ורגשות של מתבגר צעיר, שלא תמיד היה להם מקום בבית הספר כחלק מה"חינוך הפורמלי", חינוך המדגיש את החלקים הקוגניטיביים באישיות הלומד במקרה הטוב, או ממשמע וממטטר אותו במקרה הרע (בית הספר שלמדתי בו עשה את שניהם גם יחד). בכל אופן, האימפרוביזציה יצרה עבורי מסגרת מוגנת שבתוכה ניתנה לגיטימציה ליצירתיות שלי ולדמיוני לעוף ולהשתחרר קלות ממגבלות היומיום, הדורשות בדרך כלל הליכה בתלם.

לאחר שירותי הצבאי למדתי את שיטת המשחק ה"מעגל הפתוח" אצל אמיר אוריין ב"תאטרון החדר" בתל אביב. שיטה זו עוסקת בעיקר ב"חוויה האישית המיידית והאותנטית" של השחקן, כלשונו של אוריין. זו שיטה העוסקת בחומר אישי מידי וספונטני, כגון תחושה, מחשבה, תמונה ורגש, המתחוללים ב"כאן ועכשיו" של היוצר על הבמה, וכן באופן עיבודם והבאתם לידי ביטוי אמנותי. אמנם מסיבות שונות אוריין אינו מגדיר את שיטתו כאימפרוביזציה, אך יש לה קשר הדוק למושגים כמו ספונטניות, יצירתיות ודמיון, שהם בסיס מרכזי לאימפרוביזציה. תפיסת עולמו האמנותית של אוריין הייתה בעלת

משמעות עבורי בהתפתחותי המקצועית, ולאורך הספר אציג חלק מרעיונותי, שבאמצעותם אוכל להאיר את הנושא המרכזי.

המפגש החשוב עם האימפרוביזציה כטכניקה וכאופן חשיבה אמנותי התרחש בעת לימודי כסטודנט לתאטרון קהילתי באוניברסיטת תל אביב. ריבי פלדמסר-ירון לימדה בקורס בשיטת הרולד (שיטת אימפרוביזציה שחלק מתרגיליה דומים לתכנית הטלוויזיה "של מי השורה הזאת?"). בקורס זה נחשפתי לראשונה למערכת כללים המאפשרת התפתחות ובסיס ליצירתיות של סצנה מאולתרת. קורה לא פעם שאימפרוביזציה נתקעת או חוזרת על עצמה באופן מייגע, אך עד אז לא יכולתי לנסח לעצמי מדוע הדבר מתרחש וכיצד ניתן להיחלץ ממצב ביש כזה. הלמידה השיטתית והפרקטית בקורס זה אפשרה לי לראשונה לנסח לעצמי ולבאחן "מה עובד ומה לא", וזאת הן כשחקן בסצנה, הן כצופה ומאוחר יותר אף כמורה וכבמאי. כך הבנתי שאימפרוביזציה אינה אלתור במונן של "שליפה מהמותן", הברקה מקרית כלשהי או כזו הנתונה להשראה ממקורות עולמיים לא נשלטים. אימפרוביזציה היא פרקטיקה מקצועית, שניתן ללמוד אותה ולהתאמן בה באופן מסודר.

מאוחר יותר, בעת לימודי לתעודת הוראה בתאטרון, התחלתי לראות קשרים וחיבורים בין מעשה ההוראה לבין האימפרוביזציה. כך החלה לבצבץ בתודעתי התובנה שהאימפרוביזציה אינה רק פרקטיקה בתחום התאטרון, אלא אופן תפיסה כללי יותר, העשוי לשמש את האדם במגוון תחומים בחיים, בין היתר בחינוך ובהוראה. במהלך עבודתי עם פרחי הוראה, כמדריך פדגוגי במסלול תאטרון-מחול ממכללת סמינר הקיבוצים, הלכה תובנה זו והתחדדה. חלק מהותי בתהליך לימוד זה היא עבודת הרפלקציה כחלק מלימוד ממעשה הוראה. עיקר הקושי התמקד ביכולת של הסטודנטיות לעבור מהתובנות שנוסחו ברפלקציה ליישומן בשטח, תהליך המכונה, בעקבות דונלד שון (Donald Schön), "רפלקציה-בפעולה" (reflection-in-action). פירוש הדבר היכולת לדעת בזמן אמת בכיתה כיצד להתמודד עם בעיות, הפתעות ומצבים בלתי-מתוכננים. לא פעם השתמשו סטודנטיות במטפורות ובמונחים מעולם התאטרון והמחול כדי להסביר את ההתמודדות הזו, אגב ציון המושג 'אימפרוביזציה' לא פעם. כך החל המחקר הזה, שבו אני מנסה לסרטט בקווים ראשוניים מודל פרקטי המבוסס על כללי האימפרוביזציה ונועד לשכלל, לשפר וגם להעריך את המיומנות הרפלקטיבית והאינטואיטיבית של מעשה ההוראה. כמו כן, מודל זה משמש ליצירת אווירה לימודית מהנה ומספקת, החשובה כל כך למוטיבציה ולעיצוב החוויה של הלומד ושל המלמד גם יחד.

הרעיון המרכזי ופרקי הספר

האם בכלל ניתן ללמד לאלתר, בין שמדובר באמנות או בהוראה? כיצד ניתן ללמד זאת, אם אימפרוביזציה היא מעשה ספונטני, בלתי-צפוי ויצירתי? כיצד ניתן ללמד להתכונן למה שלא ניתן לחזותו, לאירוע מפתיע שאינו מתוכנן ביסודו? פרדוקס זה נמצא בבסיס האתגר של הספר. מודל ההוראה מאלתרת עשוי לדעתו להיות מפתח להתמודדות עם מורכבות זו, שהיא בעיניי דחופה ומבקשת מענה בהכשרת מורים בפרט ובמעשה ההוראה בכלל.

מטרת הספר להציע מודל להוראה מאלתרת (improvisational teaching) הבנוי מחלק תאורטי ומחלק פרקטי, המזינים זה את זה ומאירים האחד את רעהו. הנחת היסוד של המודל היא שידע מעשי וידע עיוני משיקים זה לזה, נובעים זה מזה ואינם ניתנים להפרדה או לסידור היררכי כלשהו. טכניקת האימפרוביזציה התאטרונית, כפי שניסחו אותה מורים מרכזיים במאה העשרים, כמו ויולה ספולין וקית' ג'ונסטון, היא העוגן הפרקטי של המודל. אלה הם כללים והנחיות לשחקן כיצד לאלתר באופן יצירתי, להשתחרר מחסימות ולעצב דיאלוג מתפתח כאן ועכשיו. במודל אני מעבד הנחיות וכללים אלה להוראה בכיתה. החלק התאורטי מורכב ממושגים שונים המבהירים היבטים וממדים של האימפרוביזציה: חוויה והתנסות (experience); רפלקציה ואינטואיציה; ספונטניות ויצירתיות; דיאלוג ביקורתי. מושגים אלה מעוגנים בתפיסות ובדיסציפלינות שונות, כגון פילוסופיה, סוציולוגיה, פסיכולוגיה, חינוך ותאטרון. במובן זה כתיבת הספר יוצרת חיבורים וקישורים בין דרכי חשיבה ומושגים שונים באופן התואם את תפיסת האימפרוביזציה כתהליך יצירתי של שזירת חומרים שבדרך כלל לא צפוי לראותם יחדיו.

בפרק הראשון אני עוסק במושג הרחב 'ידע' ומדגיש את שזירת הידע המעשי (פרקטיקה, מיומנות, יכולת) בידע עיוני (עובדות, תאוריות, הסברים, פרשנויות); על אף ההבדלים בין שני סוגי הידע אראה את הקישורים הצמודים ביניהם. המושג 'חוויה' או 'התנסות' של ג'ון דיואי הוא מרכזי בהבנת הקישור בין העיוני למעשי ומדגיש בתהליכי ההוראה והלמידה את המחזוריות ואת ההדדיות בין החוויית/מעשי לבין הקוגניטיבי/עיוני. מדיון כללי בידע אני עובר לדון במושגים 'ידע אסתטי' ו'ידע תאטרוני', שהם ביטויים לקשר שבין העיוני למעשי. אליזת אייזנר (Eliot Eisner) ושפרה שינמן טוענים שמונחים מתחום האסטיטיקה, ובכלל זה התאטרון (כמו אימפרוביזציה), עשויים לשמש אופני ידיעה עבור האדם בכלל והמורה בפרט, כלומר "משקפיים" שדרכם ניתן להכיר ולדעת את העולם

החברתי, ובכלל זה את המעשה החינוכי. במילים אחרות, האמירה "העולם במה וכולנו שחקנים" עשויה להיות מטפורה פורייה ומרכזית כדי לתפוס את ההוראה והלמידה. בעקבות אייזנר ושינמן אני טוען שאימפרוביזציה היא אופן ידיעה אסתטי-תאטרוני העשוי לשכלל את תהליכי ההוראה והלמידה.

בפרק השני נמצא את המתח המצוי בהוראה בין רפלקציה לאינטואיציה, ואת מקומן של אלה בחינוך בכלל ובהכשרת מורים בפרט. מושגים אלה מנסים להתמודד עם המפתיע והלא-צפוי בכיתה, ועבור חוקרי חינוך התמודדות זו היא אחד המאפיינים להוראה טובה. בעוד הרפלקציה היא מודעות לפעולה במהלך התרחשותה, האינטואיציה היא ידע המגולם בגוף, שלרוב לא ניתן לנסחו ולנמקו בעת הפעולה. בין חוקרי חינוך מתקיים דיון מורכב על היחס הראוי בין המושגים. חלקם רואה את הרפלקציה כמרכזית וחשובה יותר, לעומתם חלק אחר מדגיש דווקא את האינטואיציה כשלב אחרון שעל המורה לשאוף אליו במעשה ההוראה. לטענתי, רפלקציה ואינטואיציה מקיימות יחסי גומלין לא-היררכיים המאפשרים את יכולת האלתור בהוראה. הוראה רפלקטיבית-אינטואיטיבית מקשרת בין הידע העיוני לידע המעשי ובכך מבדילה את המיומנות מהרגל, התניה או רפלקס, כלומר מתרחקת מהוראה אוטומטית שאינה גמישה לשינויים.

הפרק השלישי עוסק במושג 'אימפרוביזציה תאטרונת' מבחינה היסטורית ופרקטית. בחלקו הראשון אני עורך סקירה היסטורית של האימפרוביזציה בתאטרון בתחנות עיקריות, מהקומדיה דה ל'ארטה ועד שיטות המשחק המודרניות של יוצרים כמו סטניסלבסקי, שטרסברג, גרוטובסקי ושכנר. כמו כן אני מחלק את הדיון ההיסטורי בין אימפרוביזציה ככלי בתהליך היצירתי בלבד לבין מופעי אימפרוביזציה. בחלק העוסק במופעי אלתור אני מרחיב את הדיבור על המורים והיוצרים המרכזיים של האימפרוביזציה התאטרונת בני זמננו, ויולה ספולין וקית' ג'ונסטון. דיון זה הוא המסד לחלק השני של הפרק, שעניינו המאפיינים וההגדרות של מושג האימפרוביזציה, ומוצגים בו בפירוט העקרונות הפרקטיים המנחים את יוצרי האימפרוביזציה בתאטרון. בהצגת מאפייני האימפרוביזציה אני מתאר בהרחבה את המושגים 'ספונטניות' ו'זרימה' (flow), המצביעים על הפתיחות ועל הגמישות בעת תהליך האלתור ובעיקר על המצב הפסיכולוגי המאפיין את המאלתר. בהמשך הפרק אני עוסק ביצירתיות בעיקר כתהליך ולא כתוצר מוגמר, ומראה שאימפרוביזציה היא לב לבו של כל תהליך יצירתי, משום שהיוצר שמחפש ובודק דרכים להתמודדות עם קושי כלשהו למעשה מאלתר דרכים שונות. אם לא כן, הוא רק פועל לפי נהלים קיימים ואין זה כלל תהליך יצירתי.

בפרק הרביעי אני מעבד את עקרונות האימפרוביזציה התאטרונית להנחיות של הוראה מאלתרת. אין מדובר באימפרוביזציה רק בנושא לימודי בתחום הוראת התאטרון והדרמה, אלא ככלי בתהליכי הוראה ולמידה, ובעיקר כאופן ידיעה, כלומר כדרך חשיבה והתנהגות בכיתה. לפרק שני חלקים עיקריים. בחלק הראשון אני סוקר את המושג 'הוראה מאלתרת' בקרב חוקרי חינוך ומראה כיצד מסוף שנות השבעים הוא נוכח בחקר החינוך בשלושה מוקדים שונים: המורה כמופיען (performer); המורה כמומחה; יצירתיות בהוראה ולמידה. בחלק השני אני מנסח את כללי ההוראה המאלתרת כמודל פרקטי ומנתח בהרחבה ארבעה סיפורי הוראה מאלתרת, וכן כמה סיפורים נוספים בקצרה. בנייתו של סיפורים אלה אני מציג כיצד הוראה מאלתרת פועלת כמודל פרקטי בשטח. סיפורי ההוראה לקוחים מתצפיותיי על פרחי הוראה ועל מורים צעירים של התכנית לתאטרון-מחול ממכללת סמינר הקיבוצים ובמסלול להוראת תאטרון בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת תל אביב. כמו כן אני גם מנתח דוגמאות מהספרות המקצועית החינוכית.

בפרק החמישי אני מרחיב את המבט מהכיתה אל עבר ההקשרים החברתיים והפוליטיים שמעשה ההוראה נטוע בהם. אני עוסק בחיוניותה של הוראה מאלתרת בחינוך הביקורתי, ומראה כיצד היא משמשת בסיס לדיאלוג הכיתתי, שהוא מושג מרכזי בפדגוגיה הביקורתית. בשיח הביקורתי, ה"כאן ועכשיו" של התלמיד הוא נקודת מוצא חשובה לבניית הידע במשותף ובאופן יצירתי. זהו דיאלוג שרגיש לשינויים, מחויב בגמישות וברפלקטיביות המודעת לממד הפוליטי של המעשה החינוכי. הוראה ביקורתית עשויה אפוא לחשוף את הכוחות הפוליטיים המעצבים את ההוראה בכיתה, להראות שהם אינם טבעיים ולכן גם ניתנים לשינוי. פועל יוצא של תכונות אלה הוא השימוש בהוראה מאלתרת. האימפרוביזציה אינה רק פרקטיקה לשיפור ושכלול ההוראה ברמת ה"מיקרו", אלא עשויה להיות חלק ממערך חברתי ופוליטי גדול יותר ברמת ה"מקרו". בפרק אני עוסק בהבחנה בין דיאלוג ביקורתי מודרניסטי לבין הפוסטמודרניסטי ובתפיסות שונות הנובעות מהבחנה זו. בסיום הפרק אני מדגים את דבריי על הפדגוגיה של בית ספר "קדמה" לאור חזונו הביקורתי, ומראה כיצד הוא נשזר בעקרונות ההוראה המאלתרת.

לטענתי, שימוש בהוראה מאלתרת כאופן ידיעה אסתטי-תאטרוני עשוי לשכלל את היכולת הרפלקטיבית-אינטואיטיבית, היצירתית והביקורתית של המורה והכיתה, ולשמש "משקפיים" שבאמצעותם אפשר להכיר את המצבים

המורכבים והמפתיעים שהמעשה החינוכי מוליד ומייצר חדשות ולבקרים, לזהות מצבים אלה, לחוותם, לפוגשם ולהתמודד עמם. נוסף על כך, האימפרוביזציה בהוראה עשויה לגרום לאקלים ולאווירה לימודיים וחינוכיים הגורמים סיפוק, הנאה ועונג, אך גם עשויה לעורר ולטלטל מבחינה ביקורתית, כחלק מהממד האסתטי-תאטרוני של השיעור כאירוע וכמופע.

על אלתור בקריאה ועל טקסטים במסגרות

הפרק הרביעי פורס בהרחבה הדגמות והמחשות מהשטח ומהספרות המקצועית, אך בשאר פרקי הספר מומחשים הרעיונות המרכזיים בדוגמאות שונות מניסיוני ומניסיונם של אחרים, כמו גם ציטוטים והסברים המעשירים את הדיון. כל אלה מופיעים במסגרות שחורות לאורך הספר כולו. כך, בדיון התאורטי משולבים סיפורים, חוויות אישיות וציטוטים הממחישים את הדיון. לכן ניתן לקרוא את הספר בכמה אופנים: ניתן לקרוא אותו באופן ליניארי ומסודר, אך אפשר לקרוא גם אחרת. אפשר לקרוא בכל פרק את הטקסטים במסגרות בלבד, המכילות כאמור המחשות ודוגמאות שונות, לראות אילו אסוציאציות ומחשבות קריאה זו מעלה, ורק לאחר מכן לקרוא את שאר הפרק ולבחון את הדיון התאורטי המוצג אל מול מחשבות הקורא. כך הקורא יכול לקיים דיאלוג וקריאה מאלתרת ביחס לכתוב. באופן זה אני מנסה להגשים הלכה למעשה גם במבנה הספר את הנחת היסוד של המחקר עצמו, המבקש לצמצם את הרווח שבין המעשי לעיוני על ידי שזירת החוטים העשויים לרקום את שני צדדיה של אמנות ההוראה.